

Warszawa, 5 listopada 2024 r.

dr hab. Arkadiusz Ptak, prof. PAN
Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa
Polska Akademia Nauk

Ocena rozprawy doktorskiej

mgr. inż. Patryka Grzegorza Kaczmarka

pt. *Wyzwania terytorializacji polityki rozwoju województwa wielkopolskiego związane z adaptacją i łagodzeniem zmian klimatu*

1. Uwagi ogólne

Podstawą oceny rozprawy doktorskiej mgr. inż. Patryka Kaczmarka jest Uchwała nr 004/2024/2025 Rady Naukowej Dyscypliny Geografia Społeczno-Ekonomiczna i Gospodarka Przestrzenna z dnia 4 października 2024 r.

Rozprawa została napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Pawła Churskiego w Zakładzie Studiów Regionalnych i Lokalnych na Wydziale Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM w Poznaniu. Wydział należy do czołowych polskich ośrodków akademickich kształcących na kierunkach gospodarka przestrzenna oraz zintegrowane planowanie rozwoju. Z tematem pracy ściśle koresponduje również problematyka badawcza wydziału i zakładu, w którym doktorant jest zatrudniony.

Temat pracy porusza istotne i aktualne zagadnienie. Zmiany klimatu, obok bezpieczeństwa oraz demografii stanowią kluczowy problem współczesnego świata. Są przedmiotem ożywionej dyskusji środowisk naukowych, polityków, przedstawicieli trzeciego sektora, czy wreszcie mediów. Zmiany klimatu budzą olbrzymie kontrowersje – dla jednych są realnym zagrożeniem dla świata, dla innych, głównie pod wpływem mediów społecznościowych, abstrakcyjnym i wymyślonym problemem. Kwestionowane są zagrożenia wynikające z konsekwencji zmian klimatu. Temat podjęty przez doktoranta jest tym bardziej interesujący, że dotyczy zagadnienia zmiany klimatu na poziomie regionu (Wielkopolska), a nawet konkretnych gmin tego województwa. Wpisuje się więc w obszar badań dyscypliny geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna.

2. Ocena struktury rozprawy

Przedstawiona do oceny praca składa się z sześciu rozdziałów. Jako rozdział Autor traktuje również wstęp oraz podsumowanie, co nie jest rozwiązaniem powszechnym. Praca liczy 224 strony, w tym sama treść pracy 194 (bez spisów, załączników i bibliografii). W pracy zamieszczono 15 tabel oraz 25 rycin. Ryciny opracowane są głównie przez samego Autora. Ich wykonanie jest staranne - wykorzystano programy QGIS oraz MS Power Point. Na końcu pracy zawarto spisy tabel i rycin oraz trzy załączniki przedstawiające narzędzia badawcze (kwestionariusz, scenariusz wywiadu i macierz do analizy dokumentów).

Układ i struktura pracy jest w zasadzie prawidłowa, choć moje wątpliwości budzi konstrukcja rozdziału trzeciego (szerzej opisana w pkt. 4) oraz umiejscowienie już we wstępie części wyników badań ilościowych (s. 15-18).

3. Założenia metodologiczne

Założenia metodologiczne pracy zostały szczegółowo opisane we wstępie. Celem głównym pracy była „(...) identyfikacja oraz ocena działań samorządu w zakresie prowadzenia polityki rozwoju związanej z adaptacją i mitygacją zmian klimatu na terytoriach podatnych na zmiany klimatu”. Uzupełnieniem celu głównego są cele szczegółowe określone przez Autora, jako cele o charakterze teoretycznym, metodycznym, poznawczym oraz aplikacyjnym, które w podstawowym zakresie zostały uzasadnione. Autor sformułował 6 pytań badawczych w następującym brzmieniu:

- A. Jak określa się w literaturze przedmiotu teoretyczny wpływ zmian klimatycznych na rozwój społeczno-gospodarczy, politykę rozwoju w tym politykę regionalną?
- B. Jak obszar województwa wielkopolskiego różnicuje się przestrzennie pod kątem poziomu podatności społeczno-ekonomicznej na zmiany klimatu?
- C. Jak adaptacja zmian klimatu i mitygacja do zmian klimatu jest uwzględniana w dokumentach strategicznych i planistycznych jednostek samorządu terytorialnego na obszarach podatnych na zmiany klimatu?
- D. Jak przebiega proces programowania i realizacji polityk adaptacyjnych i mitygacyjnych do zmian klimatu na poziomie lokalnym i jakie są w tym procesie bariery systemowe, finansowe oraz społeczne w opinii lokalnych twórców polityk oraz liderów lokalnych?
- E. Jaka jest rola i skuteczność działań adaptujących zmiany mitygujących zmiany klimatu podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego według opinii oraz mieszkańców obszarów podatnych na zmiany klimatu?

F. Jakie rekomendacje można sformułować w zakresie prowadzenia polityki rozwoju (w tym polityki regionalnej) dla obszarów podatnych na zmiany klimatu w województwie wielkopolskim, na podstawie przeprowadzonego postępowania badawczego?

Pytania badawcze zostały zoperacjonalizowane przez zadania badawcze i szczegółowo opisane w formie tabelarycznej. W opinii recenzenta cel główny, cele szczegółowe oraz pytania badawcze zostały sformułowane prawidłowo, choć należało jednak wskazać konkretny szczebel samorządu, którego dotyczy praca. Sformułowania „samorząd”, „jednostki samorządu terytorialnego”, czy „poziom lokalny” są mało precyzyjne. Wprost należało wpisać - gminy. Ponadto pytanie badawcze E należałoby poprawić pod względem stylistycznym. Pracę wzbogaciłyby również hipotezy badawcze, których nie sformułowano.

Autor zastosował kilka metod i technik badawczych (ilościowych i jakościowych) wśród których były: metoda systematycznego przeglądu literatury, metody wskaźnikowe, analiza *desk research*, ankieta indywidualna, indywidualne wywiady pogłębione oraz studium przypadku. Dobór metod i technik badawczych oceniam pozytywnie.

4. Ocena zawartości poszczególnych rozdziałów

Rozdział pierwszy, który obejmuje wstęp, jest poświęcony głównie metodologicznej części pracy (ocenę części metodologicznej zawiera pkt. 3).

W rozdziale drugim Autor wyjaśnia podstawowe pojęcia i terminy związane z tematyką rozprawy, tj. rozwojem regionalnym oraz zmianami klimatu. Dokonany przegląd literatury pozwolił stworzyć podstawy teoretyczne do kolejnych etapów badań. Wątpliwości jedynie budzi sam tytuł rozdziału – „Pojęcia podstawowe”.

Autor w sposób szczególny wyeksponował pojęcie rozwoju społeczno-gospodarczego regionu oraz czynników, które mają na nie wpływ. Przyjął, że rozwój regionalny to „zespół ukierunkowanych i nieodwracalnych zmian społeczno-gospodarczych odbywających się w granicach regionu, zachodzących dzięki oddziaływaniu czynników rozwoju oraz uwarunkowań zewnętrznych” (s. 28). Przywołując literaturę autor prezentuje czynniki, które wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy. Wyjaśnia, na podstawie literatury, czym jest kapitał ludzki, kapitał społeczny, kapitał materialny, kapitał finansowy oraz innowacje. Sześć podstawowych czynników uzupełnia subczynnikami (s. 24-26).

Druga część rozdziału dotyczy zagadnień związanych ze zmianą klimatu. Przedstawia ewolucję tego pojęcia przyjmując jednocześnie definicję Międzyrządowego Zespołu do spraw Zmian Klimatu (IPCC) wg którego „(...) zmiana stanu klimatu, którą można identyfikować na

podstawie zmian średniej i/lub zmienności jego właściwości, która utrzymuje się przez dłuższy okres, zazwyczaj dekady lub dłużej. Zmiana klimatu może wynikać z naturalnych procesów wewnętrznych i zewnętrznych oraz trwałych zmian antropogenicznych w składzie atmosfery lub w użytkowaniu gruntów” (s. 32).

Trafnie Autor przybliży wpływ zmiany klimatu na zróżnicowanie przestrzenne w regionie (s. 37). Zbędne natomiast było powtórzenie charakterystyki kapitału ludzkiego, kapitału społecznego, kapitału materialnego, kapitału finansowego oraz innowacji, skoro było to już przedstawione we wcześniejszej części pracy (s. 24-26). Choć teksty nie zawierają tych samych informacji należało je umieścić w jednej części.

Nie było potrzeby aby teoretyczno-koncepcyjny model przedstawiony w rozdziale trzecim stanowił odrębną część pracy, zwłaszcza że liczy nieco ponad trzy strony. Prezentacja modelu mogłaby stanowić wprowadzenie do kolejnego rozdziału. Sam zaproponowany przez Autora model wraz z graficzną prezentacją i operacjonalizacją jest bardzo dobry.

Zdecydowanie najlepszy jest rozdział czwarty, w którym Autor dokonał własnej kwalifikacji gmin województwa wielkopolskiego pod względem podatności na zmiany klimatu. Na podstawie wcześniej przytoczonej literatury poddał analizie 24 cechy kapitału terytorialnego (składający się z kapitału ludzkiego, społecznego, materialnego, finansowego oraz innowacji), z którego po przeprowadzeniu kolejnych etapów procesu badawczego zredukował do 14 cech (wskaźników), wśród których są: 1) przyrost naturalny; 2) udzielone porady lekarskie; 3) liczba osób pracujących w sektorze rolnym; 3) poziom bezrobocia; 4) frekwencja w wyborach samorządowych; 5) podmioty gospodarcze; 6) udział powierzchni gruntów rolnych w powierzchni całkowitej; 7) udział powierzchni chronionej w powierzchni całkowitej; 8) zużycie wody; 9) udział mieszkańców z dostępem do sieci LTE; 10) dochody z podatku PIT na 1 mieszkańca; 11) wydatki na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska; 12) wydatki majątkowe inwestycyjne gmin; 13) wartość dofinansowania z środków europejskich oraz 14) fundacje, stowarzyszenia, organizacje (s. 68-69). Dobór wskaźników należy uznać za prawidłowy, niebudzący wątpliwości. Wskaźniki są dobrze scharakteryzowane i uzasadnione.

W efekcie zastosowania odpowiednich miar i wskaźników Autor dokonał podziału 226 wielkopolskich gmin na pięć klas podatności społeczno-ekonomicznej na zmiany klimatu. Są to kategorie gmin o bardzo niskiej podatności społeczno-ekonomicznej, niskiej, średniej, wysokiej oraz bardzo wysokiej. Na podstawie badań i literatury przedmiotu Autor wskazuje, że istnieje zależność pomiędzy podatnością na zmiany klimatu a poziomem rozwoju. Obszary o relatywnie lepszym poziomie rozwoju społeczno-ekonomicznego charakteryzują się niższą

podatnością i odwrotnie obszary o relatywnie niższym poziomie rozwoju charakteryzują się wyższą podatnością na zmiany klimatu (s. 70).

Przedmiotem pogłębionych badań ilościowych i jakościowych są jednak tylko gminy, które wykazują największą podatność społeczno-ekonomiczną na zmiany klimatu. To 11 jednostek: 5 gmin wiejskich (Wapno, Lisków, Olszówka, Szczytniki, Damasławek), 5 gmin miejsko-wiejskich (Przedecz, Kłodawa, Miejska Górka, Pogorzela, Wysoka) oraz 1 gmina miejska (Czarnków). Autor szczegółowo charakteryzuje badane gminy. Opis jest bardzo dokładny co jest na pewno pozytywną częścią pracy. Jednak pewne cechy tych gmin (liczba ludności, gęstość zaludnienia, powierzchnia gminy itp.) mogłaby zostać ujęta w formie tabelarycznej.

Pojawia się wątpliwość, czy nie należałoby jednak do dalszych badań wybrać gminy z różnych klas (z wyłączeniem np. miast na prawach powiatu). Wówczas prowadzone badania miałyby wymiar porównawczy, co na pewno wzbogaciłoby pracę.

W rozdziale piątym oprócz teoretycznego wprowadzenia autor dokonuje analizy czterech podstawowych dokumentów strategicznych oraz planistycznych gmin pod kątem obecności elementów polityki klimatycznej. Wśród nich są: 1) strategia rozwoju gminy; 2) studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego; 3) program ochrony środowiska oraz 4) plan gospodarki niskoemisyjnej. Dobór dokumentów do badań jest prawidłowy, zwłaszcza że badanymi jednostkami są małe gminy. Interesująca jest opracowana przez Autora macierz na podstawie której dokonywana jest analiza tych dokumentów (załącznik nr 3 do pracy). W sposób szczegółowy dla każdej z badanych gmin Autor poddaje ocenie wyznaczone do analizy dokumenty (s. 108-136). Gminy analizowane są alfabetycznie, stąd nie było potrzeby, aby na s. 108 tekst rozpocząć od informacji o badaniu gmin miejskich. Sugeruje to, że analiza prowadzona będzie z podziałem na kategorie gmin.

Wyniki badań Autora są dla gmin niekorzystne. Wskazuje na niedoskonałości wśród których są: 1) brak części dokumentów planistycznych i strategicznych oraz ich ograniczona aktualność; 2) niska jakość dokumentów; 3) niski udział społeczeństwa w procesie przygotowania dokumentów. Ta część badawcza pracy jest interesująca.

Istotną częścią rozdziału piątego jest omówienie wyników badań ilościowych przeprowadzonych w badanych gminach. Ponieważ kwestionariusz jest jednym z ważniejszych narzędzi badawczych nauk społecznych, to ich wykorzystanie oceniam bardzo pozytywnie pomimo pewnych uwag. Przede wszystkim interpretacja wyników ogranicza nielosowy dobór próby badawczej zastosowany w pracy (pomimo wskazania przez Autora, że był to dobór losowy). Nie było również potrzeby, by Autor założenia badawcze (w tak szerokim zakresie)

przedstawił już w rozdziale pierwszym (s. 15-17). W opinii recenzenta zbędne było pytanie mieszkańców o zagadnienia tak specjalistyczne jak „adaptacja” i „mitygacja” (z trzema możliwymi odpowiedziami: „tak”, „nie”, „nie wiem”). Zabrakło jednak innych ważnych pytań np. jak mieszkańcy oceniają jakość powietrza w swojej gminie. Sugestia, by na dalszym etapie rozwoju naukowego rozszerzyć proces badawczy na całą Wielkopolskę, profesjonalnie dobrać próbę badawczą i objąć badaniami poszczególne kategorie gmin. Pewne mankamenty tej wartościowej części pracy wynikają zapewne z faktu, że Autor nie jest socjologiem.

Pozytywnie oceniam przeprowadzone przez Autora indywidualne wywiady pogłębione z lokalnymi liderami. Choć była to grupa zaledwie 4 osób (przedstawiciele 7 gmin odmówili udziału), to jednak na tej podstawie można wnioskować podstawowe problemy związane z prowadzeniem polityki rozwoju gminy oraz działaniami (a raczej ich brakiem) na rzecz zmian klimatu. Sytuację taką ilustruje wypowiedź jednego z badanych: „Ciężko to być może opowiedzieć, bo jaką my wielką politykę rozwoju możemy prowadzić? Zasadniczo by wszystko w gminie funkcjonowało. Dla takiej gminy [jak nasza] na brzegu województwa to ważniejsze jest by jakoś przetrwać [...]” -R3 (s. 168). Opinię lokalnych liderów małych społeczności potwierdzają powszechną wiedzę o znaczeniu zmian klimatu: „Mam wrażenie, że jeszcze chyba nie jest zbyt duże poparcie, przynajmniej u nas, bo niewiele się o tym mówi, i warto zobaczyć, że nawet do wyborów nikt z tym nie idzie. Tym samym nie ma komu podnosić takich kwestii w dyskusji [o polityce rozwoju]. Z drugiej strony często ludzie raczej skupiają się na innych problemach społecznych” – R1 (s. 169). Nie stanowi więc zaskoczenia kolejna wypowiedź jednego z lokalnych liderów na temat ewentualnego zainteresowania się zmianami klimatu. Są to oczywiście możliwe do pozyskania środki finansowe: „Ostatnio tak często w dyskusji pojawia się kwestia, że są nowe środki finansowe, z których można korzystać np. na termomodernizację czy zbieranie deszczówki. Że warto skorzystać. Ale niestety nie jest to typowo dyskusja, która jakby to powiedzieć [...] buduje długofalowy plan rozwoju.” – R3 (s. 170).

Interpretacja wywiadów pogłębionych dokonana przez Autora jest trafna. Przede wszystkim wskazuje na ograniczoną wiedzę oraz brak świadomości lokalnych liderów w zakresie zmian klimatu (s. 173). Na uzyskane odpowiedzi wpływ mogli mieć respondenci. Wśród nich nie było w ogóle wójtów (burmistrzów), a „jedynie” radni (i jeden urzędnik), którzy na co dzień nie zarządzają gminą.

W rozdziale szóstym Autor dokonuje odpowiedzi na pytania badawcze (nie było potrzeby ich powtarzania, włącznie z numeracją ze wstępu pracy) oraz podsumowuje cały proces badawczy. Zarówno cel główny rozprawy, jak i cele szczegółowe, zostały zrealizowane.



Interesujące są rekomendacje Autora w zakresie programowania i realizacji polityki rozwoju regionalnego głównie w kontekście adaptacji i mitygacji do zmian klimatu.

5. Uwagi językowe i redakcyjne

Pod względem językowym i redakcyjnym praca napisana jest poprawnie, choć Autor nie uniknął błędów językowych (np. s. 4, 18, 75) oraz znacznie częściej występujących błędów interpunkcyjnych. Zdarzają się nienaukowe sformułowania (s. 46-47: „raport nie przebił się do światowej opinii”).

6. Bibliografia

Praca zawiera obszerną bibliografię liczącą w sumie 330 pozycji, w tym 269 źródeł naukowych, 46 raportów, dokumentów strategicznych i planistycznych, 6 źródeł prawnych oraz 9 źródeł internetowych. Zawiera literaturę polską oraz obcojęzyczną prezentującą aktualny stan badań prowadzonych przez różne ośrodki naukowo-badawcze. W mojej opinii brakuje prac Pierre’a Bourdieu oraz Roberta Putnama przy omawianiu tematyki kapitału społecznego. Należałoby również ujednolicić zapisy bibliografii.

7. Konkluzja

Na podstawie dokonanej powyżej oceny dysertacji, pomimo poczynionych uwag, mogę stwierdzić, że rozprawa mgr. inż. Patryka Kaczmarka pt. *Wyzwania terytorializacji polityki rozwoju województwa wielkopolskiego związane z adaptacją i łagodzeniem zmian klimatu* spełnia wymogi określone w art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, tj. rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną, Doktorant wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zaś przedmiotem rozprawy jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego.

Wnoszę więc o dopuszczenie mgr. inż. Patryka Kaczmarka do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.



